

Lantos Szabó István

„... Citerát pengessetek az Úrnak nevét dicsérvén! ...”

Hét genfi zsoltárdallam hangszeres feldolgoása a XVI. században

Szenczi Molnár Albert idézett szavai a 150. Lantos Szabó István (Budapest) 1976 óta a cse-
zoltárban a *citera* pengetésére buzdítanak. peli Kossuth Lajos Műszaki Szakközépiskola
A 149. genfi zsoltárban a *lant* és a *koboz* je- matematika-fizika tanára. 1975 óta több régi-
lenik meg a dicsőítő énekek kísérőhangsze- zenei együttesben régi pengetős hangszereken
reként. játszik. 1990 óta az általa alapított *Vagantes*
Trió művészeti vezetője.

E zeneszerszámok szerepeltetése a magyar zsoltárfordító leleménye, az egy-
korú, egyéb nyelveken írt parafrázisokból ezek hiányoznak. Molnár Albert nyil-
ván a korabeli Magyarország kedvelt pengetős hangszereit nevezi meg mint
a zsoltárénekléshez illő eszközöket. A lant egykorú változatait ma már elég jól
ismerjük, a koboz XVII. századi mibenléte már több kérdést is felvet. Figyel-
münket most irányítsuk a *citerára!*

A hangszerek az idők folyamán változnak, de nevüket sokszor megtartják.
Más esetekben egy régi elnevezést újabb instrumentumokra alkalmaz az utókor.
Nem szabad azt gondolnunk, hogy a mai népi hangszerként használt citera
megfelel a négy évszázaddal ezelőttinek. Mindenki él azonban korunk mag-
yar citerájának hangzása: hosszan zengő fémhúrok, kíséretként állandó alap-
hang, burdon szól.

Vajon milyen hangszerre utal ez a megnevezés a XVI–XVII. században?
Comenius *Orbis sensualium pictus* című munkája, mely képekben és magyará-
zatokban mutatja be többek között a kor kedvelt hangszereit, az 1658. évi nürn-
bergi első kiadása után 1685-ben Lőcsén magyar nyelvű változatban is meg-
jelent.¹ Ebben a könyvben a metszeten 19-es számmal latinul *cithara*, németül
Cither, magyarul *citera* névvel egy olyan hangszer képe látszik, mely az Euró-
pában általánosan használt levél alakú, a fémhúrokat szokás szerint a test vé-
généél rögzítő instrumentumot idézi. (1. ábra)²

A lőcsei editio azért különleges e tekintetben, mert Comenius művének egyéb
kiadásaiiban inkább egy öblös testű hangszer látható, s a húrok is a fedőlapon
a húrlábnál végződnek. Ez utóbbit példázza az 1698-as nürnbergi nyomtatvány.
(2. ábra)³

¹ COMENIUS: *Orbis sensualium pictus*. Lőcse 1685.

² A képet közli: BARTHA Dénes: *Magyar zenekultúra a török hódoltság korában (Magyar művelődés-
történet)*: <http://mek.oszk.hu/09100/09175/html/54.html>

³ COMENIUS: *Orbis sensualium pictus*. Nürnberg 1698. A kép a heidelbergi könyvtár példányából.

1. ábra.

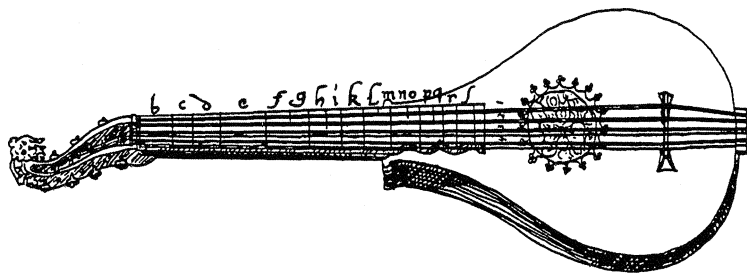
C.
Instrumenta Múfica. Klangspiele.

2. ábra.

A francia források a latin *cythara* mellett gyakran a *cistre* szóval jelölik a hangszeret, amelyet a mai magyar terminológiában a *ciszter* névvel különböztetünk meg a népi citerától.⁴

Adrian Le Roy, a XVI. század közepének legjelentősebb párizsi könyvkiadója nem csak lantfeldolgozásokat készített a zsoldárdallamokra, hanem az 1564-ben nyomtatott második ciszter-tabulatúrájában is közöl hét genfi zsoldárdallamot.⁵ A tabulatúrák azért nagy jelentőségűek nekünk, mert fogástáblázat-jellegükből következően az egykori kottairásban nem jelzett hangmódosításokat egyértelműen megadják. Ma, amikor ismét felmerül a zsoldárok kiadása, minden újabb példa tanulságos lehet a vezetőhangok használatának gyakorlataira. Tekintsünk Le Roy hangszerére! (3. ábra)⁶

3. ábra.

Mint látjuk, Comenius lőcsei könyvének *citerája* is hasonló képet mutatott.

A lapos testű, levél alakú hangszeren négy húrcsoportban szerelik fel a fémhúrokat, melyeket pengetővel szólaltatnak meg. A fogólapon rögzített hosszabb és rövidebb érintők egy sajátos kromatikus-diatonikus skálát eredményeznek a húrok lefogásával. A hangolás a legvékonyabb (a képen a legfelső) húrral kezdve: e'-d'-g-a. Az első két húrcsoportba unisonóban hangolt húrpár tartozik, a harmadik és negyedik (néha hármas) húrcsoportban unisono húrpárokat vagy tetszés szerint néha alsó oktávokat is felszerelhettek. A tabulatúra felső vonala jelzi a legmagasabbra hangolt (e') húrt. Az a, b, c, ... stb. betűk a fenti rajzon látható módon adják a lefogás helyét az adott húron.

Az 1564-ben ciszterre kiadott tabulatúrák könyv tartalmazza a Tízparancsolatot (a 140. zsoldár dallamára) (4. ábra) és további hat zsoldárdallamot:

Les commandemens de Dieu. Leue le cuer

⁴ A ciszter magyarországi használatáról ld. KIRÁLY Péter: *A lantjáték Magyarországon a XV. századtól a XVII. század közepéig*. Balassi, Budapest 1995. 40–41.

⁵ ADRIAN LE ROY: *Second livre de cistre*. Paris 1564.

⁶ LE ROY & BALLARD: *Breve et facile instruction*. Paris 1565, modern kiadás: Joseph CASAZZA & Christopher STETSON, Cambridge 1983.

Les commandemens de Dieu 2

B ij

4. ábra.

Psaume [138.] Il faut que de tous me esprits
 Psaume [33.] Reveillées vous chacun fidelle
 Psaume [1.] Qui au conseil
 Psaume [3.] O Seigneur que de gens
 Psaume [79.] Les gens entrés
 Psaume [72.] Tes jugemens

E feldolgozások elsősorban hangszeres szólódarabok, de a kor szokása szerint —mint ahogyan egyes lanttabulatúrák szövegálírásai mutatják— énekkíséretet is elláthattak. Gyakran más hangszerekkel együtt az ún. *consort* egyik szólamát adták.

A következőkben mai kottára átírva adom a hét zsoltárdallamot. (A könnyebb elemzés kedvéért Le Roy ciszter-dallama alatt egy külön sorban elhelyeztük a zsoltár cantus firmusát).⁷ A tabulatúra ütembeosztását megtartottam, az ütem egysége a *semibrevis*, ezt egész hangértékként kezeltem.

A dallamok tanulmányozása meggyőzően mutatja, hogy a komponisták a szólamvezetési és akkordfűzési lehetőségeiben a lanthoz képest nagyobb korlátokat hordozó *ciszter* esetében sem mondtak le a vezetőhangok kötelező módosításáról.

⁷ A zsoltár cantus firmusát Draskóczy László illesztette a ciszter szólamához.

Les Commandemens de Dieu — Leue le coeur

140. zsoltdallam

Le Roy 1564

Cantus firmus

The image displays a musical score for a piece titled "Les Commandemens de Dieu — Leue le coeur", identified as the 140th psalm. The score is written for a lute, labeled "Le Roy 1564", and a cantus firmus. It consists of seven systems of two staves each. The top staff of each system is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C). The bottom staff is in bass clef with the same key signature and time signature. The cantus firmus is a single melodic line in the bass staff, while the lute part is a multi-voice texture in the treble staff. The notation includes various rhythmic values such as minims, crotchets, and quavers, along with rests and accidentals. The piece concludes with a double bar line at the end of the seventh system.

Il faut que de tous mes esprits

138. zsoltár

Le Roy 1564

Cantus firmus

The musical score is presented in two staves: the upper staff is labeled 'Le Roy 1564' and the lower staff is labeled 'Cantus firmus'. The notation includes treble clefs, a key signature of one sharp (F#), and a common time signature (C). The 'Le Roy 1564' part is characterized by intricate rhythmic patterns, including many sixteenth and thirty-second notes, often beamed together. The 'Cantus firmus' part is a simpler, more melodic line. The score is divided into seven systems, with a double bar line at the end of the second system. The final system ends with a fermata over a whole note.

Reueillez-vous chacun fidele

33. zsoltár

Le Roy 1564

Cantus firmus

Qui au conseil des malins n'a esté

1. zsoltár

Le Roy 1564

Cantus firmus

The musical score is presented in six systems. Each system contains two staves. The upper staff, labeled 'Le Roy 1564', contains a highly rhythmic and melodic line with frequent sixteenth and thirty-second notes. The lower staff, labeled 'Cantus firmus', contains a simple, steady bass line primarily composed of quarter and eighth notes. The piece is in common time (C) and one flat (B-flat). The notation includes various ornaments and rests, particularly in the upper staff. The piece ends with a final cadence on a whole note in the lower staff.

O Seigneur que de gens

3. zsoltár

Le Roy 1564

Cantus firmus

The musical score is presented in two systems, each containing two staves. The upper staff, labeled 'Le Roy 1564', contains a highly rhythmic and melodic line with frequent sixteenth and thirty-second notes. The lower staff, labeled 'Cantus firmus', contains a simple, steady bass line with mostly quarter and eighth notes. The piece is in a major key and common time. The score concludes with a final cadence on the seventh system.

Les Gens entrez

79. zsoltár

Le Roy 1564

Cantus firmus

The musical score is presented in two staves: the upper staff is labeled 'Le Roy 1564' and the lower staff is labeled 'Cantus firmus'. The music is written in G minor (one flat) and 3/4 time. The 'Le Roy 1564' part is a complex polyphonic setting with multiple voices, while the 'Cantus firmus' is a single-line setting. The score consists of seven systems of two staves each, with various musical notations including notes, rests, and ornaments.

Tes iugemens, Dieu veritable

72. zsoltár

Le Roy 1564

Cantus firmus

The musical score consists of five systems, each with two staves. The top staff of each system is the vocal line (Cantus firmus) and the bottom staff is the lute accompaniment. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 4/4. The score includes various musical notations such as treble and bass clefs, key signatures, time signatures, and various note values and rests.

Fent: Ülőfülkék feltárása a zajtai középkori templomban.

Lent: A templom újraszentelése 2014. október 12-én. (Lásd e lapszám vezércikkét.)